

Μ. Μορφακίδης - Π. Παπαδοπούλου (επιμ.)

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΚΙΩΝ
ΑΪΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
(Προς τιμήν του Βάλτερ Πούχνερ)

Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas
Granada

Μ. Μορφακίδης - Π. Παπαδοπούλου (επιμ.)

*Ελληνικό θέατρο σκιών
Άυλη πολιτιστική κληρονομιά
(Προς τιμήν του Βάλτερ Πούχνερ)*

Granada 2016

Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas

Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Θεάτρου Σκιών

Διεθνούς σειράς

Μόσχος Μορφακίδης Φυλακτός

Επιστημονική Επιτροπή:

Βάλτερ Πούχγερ, Παναγιώτα Παπαδοπούλου, Irina Tresorukova
Παναγιώτης Μαζαράκης, Μιχάλης Χατζάκης, Θανάσης Κουτσογιάννης

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ / DATOS DE PUBLICACIÓN

Τίτλος: Ελληνικό θέατρο σκιών - Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Título: Teatro de sombras griego - Patrimonio cultural inmaterial

Επιμέλεια / Editores: Μόσχος Μορφακίδης, Παναγιώτα Παπαδοπούλου

σσ. 816

Ιστορία, δραματολογία, αρχεία και επιρροές στη λογοτεχνία, θέατρο, καλές τέχνες,

© Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas

C/Gran Vía, 9-2ºA, 18001 Granada

Telf. y Fax: (+34) 958 22 08 74

Primera edición: 2016

ISBN: 978-84-95905-80-2

Edición técnica: Jorge Lemus Pérez

Diseño de la portada: Jorge Lemus Pérez

Reservados todos los derechos. Queda prohibida la reproducción total o parcial de la presente obra sin la perceptiva autorización

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - Μόσχος ΜΟΡΦΑΚΙΔΗΣ-ΦΥΛΑΚΤΟΣ	15
Μιχάλης Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ - <i>Βάλτερ Πούχνερ: Βίος και έργο</i>	21
Ιωσήφ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ - <i>Ο δάσκαλος Βάλτερ Πούχνερ</i>	33
Άννα ΣΤΑΥΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - Γιάννης ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗΣ - <i>Γιατί ο Καραγκιόζης;</i>	41

Ιστορία του ελληνικού Θ.Σ.

Ιωάννα ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ - <i>Διαβόλου κατορθώματα στο ελληνικό θέατρο σκιών</i>	55
Θανάσης ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ - <i>Το θέατρο σκιών στη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1919 - 1939). Μια πρώτη προσέγγιση</i>	77
Ahmet AKŞIT - <i>The transformation of Karagöz in the 19th and 20th centuries: from Teodor Kasap to Baltacıoğlu</i>	99
Δημήτριος ΦΑΝΑΡΑΣ - <i>Απόστολος (Τόλιας) Καραστεργιόπουλος: κουκλοπαίκτης, караγκιοζοπαίκτης αλλά και θεατρικός συγγραφέας</i>	107
Peri EFE - <i>Looking at Karagiozis and Karagöz through the Memoirs of Sotiris Spatharis and Hayrettin Altiok</i>	115
Julien CALVIÉ - <i>Ο Καραγκιόζης ή ένα θέατρο σκιών στην Αθήνα (Αθήνα, Ραφτάνης, 1921): ο Louis Roussel πρωτοπόρος στη μελέτη του ελληνικού Καραγκιόζη</i>	123

Θεματική - ρεπερτόριο

Ανδρέας ΦΟΥΝΤΟΥΛΑΚΗΣ - <i>Οι Μεταμορφώσεις του Ξανθία: Όψεις της πρόσληψης των Βατράχων του Αριστοφάνη στο Νεοελληνικό Θέατρο Σκιών</i>	135
Κωνσταντίνη ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ - <i>Το μπόλιασμα του λόγιου δημοτικοφανούς θεάτρου στο ρεπερτόριο του Καραγκιόζη: τα παραδείγματα του Αγαπητικού της Βοσκοπούλας και της Γκόλφως</i>	155

Πολυβία ΠΑΡΑΡΑ - <i>Οι πολιτικοκοινωνικές παράμετροι της έκφρασης της παραβατικότητας στον λαϊκό πολιτισμό: από το δημοτικό τραγούδι στο θέατρο σκιών του Καραγκιόζη</i>	185
Παναγιώτης ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ - <i>Η ποίηση του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη ως έμμεση πηγή έμπνευσης ηρωικών έργων του Θεάτρου Σκιών</i>	203
Ανθή Γ. ΧΟΤΖΑΚΟΓΛΟΥ - <i>Θέατρο και Θέατρο Σκιών (Καραγκιόζης). Επιβιώσεις της Αυτοσχέδιας / Νούτικης κωμωδίας ηθοποιών στο Θέατρο Σκιών: μια πρώτη προσέγγιση</i>	231

Θέατρο

Μανώλης ΣΕΙΡΑΓΑΚΗΣ - <i>Προβλήματα ένταξης του Θεάτρου Σκιών στον κορμό του νεοελληνικού θεάτρου</i>	259
Γρηγόρης ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ - <i>Ο Καραγκιόζης στην «τρίτη διάσταση». Απόπειρες μεταφοράς του θεάτρου σκιών από τον μπερντέ στο πάλκο του σύγχρονου ελληνικού θεάτρου</i>	275
Καίτη ΔΙΑΜΑΝΤΑΚΟΥ - Κατερίνα ΛΙΟΝΤΑΚΗ - Νίκος ΤΖΙΒΕΛΕΚΗΣ - <i>Αριστοφάνης και Καραγκιόζης: Αντανακλάσεις και οσμώσεις στο «Θέατρο Τέχνης»</i>	293
Δηώ ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ - <i>Ο Καραγκιόζης και το «μοντέρνο» επί σκηνής</i>	313
Ευσεβία ΧΑΣΑΠΗ-ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ - <i>Το Θέατρο Σκιών στη σκηνή του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος</i>	329
Αρετή ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ - <i>Η σωματική υποστασιοποίηση του μπερντέ: η παράσταση του Λίγα απ' όλα του Αντώνιου Μόλλα, σε σκηνοθεσία Δήμου Αβδελιώδη (2001)</i>	347
Ιωάννης ΠΛΕΜΜΕΝΟΣ - <i>«Η Ελληνική σκηνή ετάφη υπό του Τουρκικού μπερντέ!»: Κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις της συνάντησης του Καραγκιόζη με το συμβατικό θέατρο στην ελληνική επαρχία της μελ-επόκ (1890-1912)</i>	367
Άνη ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗ - <i>Το Θέατρο Σκιών στον χορό: το Καταραμένο Φίδι του Ελληνικού Χοροδράματος και η πρόσληψη του μοντερνισμού στην ελληνική καλλιτεχνική δημιουργία</i>	387

Λογοτεχνία

Σοφία ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ - Θανάσης ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ - <i>Ανιχνεύοντας την παρουσία του Καραγκιόζη στη μεταπολεμική και μεταπολιτευτική πεζογραφία</i>	401
Σταυρούλα Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ - <i>Το θέατρο σκιών όπως εντάσσεται στην συζήτηση «περί ελληνικότητας» τής Γενιάς τού '30: Η περίπτωση ενός επιγόνου</i>	415
Στέλλα ΒΑΤΟΥΓΙΟΥ - Χαράλαμπος ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ - <i>Καραγκιόζης ...έντεχνος και πολιτικοποιημένος. Ο Καραγκιόζης των λογοτεχνών</i>	435
Γεώργιος ΚΑΤΣΑΔΩΡΟΣ - Παναγιώτα ΦΕΓΓΕΡΟΥ - Μιχαήλ ΣΙΣΚΟΣ - <i>Η λογοτεχνία στο 'μπερντέ': η περίπτωση του Γιάννη Χατζή ...</i>	449
Άκης ΜΑΝΤΖΙΟΣ - <i>Αντι-Καραγκιόζης ο Μέγας του Γιάννη Σκαρίμπα. Το κείμενο και οι ήρωες</i>	461
Αθανάσιος Γ. ΜΠΛΕΣΙΟΣ - <i>Ο Καραγκιόζης στο θεατρικό έργο του Γιώργου Σκούρτη</i>	481
Παναγιώτης ΑΣΗΜΟΠΟΥΛΟΣ - <i>Πολυεδρική προσέγγιση στον πρωτεϊκό Καραγκιόζη της Καταραμένης Αυλής</i>	497
Αθηνά ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ - Κική ΜΠΑΧΑ - Σοφία ΤΡΙΑΝΤΟΥ - Γεωργία ΛΑΔΟΓΙΑΝΝΗ - <i>Η παράδοση του κωμικού στα Καραγκιόζικα του Βασίλη Ρώτα</i>	509

Εικαστικές τέχνες

Νίκος Αλ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ - <i>Το θέατρο σκιών και ο εικαστικός Καραγκιόζης</i>	519
Βασιλική ΧΡΥΣΟΒΙΤΣΑΝΟΥ - Χριστίνα ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ - <i>Το θέατρο Σκιών στην Ελληνική ζωγραφική του 20^{ου} αιώνα</i>	535
Μιχάλης ΙΕΡΩΝΥΜΙΔΗΣ - <i>Αναφορά των ελλήνων εικαστικών στο θέατρο σκιών</i>	551

Εκπαίδευση

Ιωσήφ ΒΙΒΙΑΚΗΣ - Άθως ΔΑΝΕΛΛΗΣ - <i>Ο Καραγκιόζης στο Πανεπιστήμιο</i>	583
Δημήτρης ΚΟΚΟΡΗΣ - <i>Έρευνα στον Τύπο για το Θέατρο Σκιών από φοιτήτριες και φοιτητές του ΑΠΘ</i>	603
Τζένη ΜΩΡΑΪΤΗ - Απόστολος ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ - <i>Θέατρο Σκιών: Μια εκπαιδευτική εμπειρία για φοιτητές-μελλοντικούς δασκάλους</i> ..	615
Γιάννης Σ. ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ - Δήμητρα ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - <i>Η παρουσία του θεάτρου Σκιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	633
Δέσποινα ΚΩΤΗ-ΠΑΠΑΝΤΩΝΑΚΗ - <i>Ελληνικό θέατρο Σκιών. Μια διερεύνηση από την οπτική των ειδικών αναγκών</i>	651
Μαρία ΦΡΑΓΚΗ - <i>Το θέατρο σκιών στη δραματουργία για παιδιά, ένας δρόμος γεμάτος εκπλήξεις</i>	663
Λυδία ΠΑΠΑΔΑΚΗ - <i>Ο Καραγκιόζης αλληλοδιδάσκαλος: Μια παρ- ώδηση των δομών γνώσης και εξουσίας στους σχολι- κούς θεσμούς του δέκατου ένατου αιώνα</i>	675

Το ελληνικό Θ.Σ. στο εξωτερικό

Irina V. TRESORUKOVA - <i>Ελληνικό θέατρο σκιών στη Ρωσία: αρχεία, δημοσιεύσεις, μελέτες</i>	691
Rafael CAMARERO MONTESINO - <i>Η παρουσία του θεάτρου σκιών στη Γερμανία</i>	699
Παναγιώτα ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - <i>Φιγούρες του ελληνικού θεάτρου σκιών στο Αρχείο Manuel de Falla της Γρανάδας</i>	707

Το ελληνικό Θ.Σ. ως πολιτιστική κληρονομιά: μουσεία, αρχεία, συλλογές

Ζωή Ν. ΜΑΡΓΑΡΗ - <i>«Ο Καραγκιόζης και η UNESCO»: Άυλη πολιτισμική κληρονομιά και πολιτιστική διπλωματία</i>	719
Έλενα ΜΕΛΙΔΗ - Νίκη ΔΑΦΝΗ - <i>Το θέατρο σκιών στο Νέο Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης. Τεκμηρίωση, έκθεση και ανάδειξη του λαϊκού θεάματος</i>	745

Μαρία ΒΕΛΙΩΤΗ-ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ - Το θέατρο σκιών στο μουσείο και η των «πραγμάτων επίσκεψις» με αφορμή τη συλλογή του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος	765
Μόσχος ΜΟΡΦΑΚΙΔΗΣ-ΦΥΛΑΚΤΟΣ - Το ερευνητικό πρόγραμμα «Αρχείο/βάση δεδομένων του ελληνικού θεάτρου σκιών». Παρούσα κατάσταση και προοπτικές	779
Αρετή ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ - Το αρχείο του Παναγιώτη Μιχόπουλου	785
Ελένη ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ-ΑΛΕΞΑΚΗ - Η Ιστορία του ελληνικού θεάτρου σκιών μέσα από τη συλλογή του Άρη Αλεξάκη	791

Το Θέατρο Σκιών στη σκηνή του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος

Ευσεβία Χασάπη-Χριστοδούλου*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος (ΚΘΒΕ), σε αντίθεση με το Εθνικό Θέατρο, συμπεριέλαβε το Θέατρο Σκιών με ποικίλους τρόπους στο ρεπερτόριό του, αποδεικνύοντας τον προοδευτικό χαρακτήρα της ιδιαίτερης πνευματικής ζωής της Θεσσαλονίκης, ο οποίος εκφράζεται υποδειγματικά με τη δημοτικιστική παράδοση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και αντιδιαστέλλεται από την καθαρευουσιάνικη λογιосύνη της πρωτεύουσας. Στο πλαίσιο αυτό παρουσίασε έργα σύγχρονων δημιουργών που είναι εμπνευσμένα από τον Καραγκιόζη, ενέταξε στις παραγωγές του σκηνές με Καραγκιόζη, αναδεικνύοντας τη σημασία του για τη σύγχρονη δραματουργία, φιλοξένησε Θέατρο Σκιών στη σκηνή του, μετακάλεσε την παράσταση του έργου του Αντώνη Μόλλα *Λίγα απ' όλα* (Θέατρο Σφενδόνη) και ανέθεσε τη σκηνοθεσία έργου εμπνευσμένου από το Θέατρο Σκιών.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Καραγκιόζης, Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος.

ABSTRACT

Unlike the National Theatre, the State Theatre of Northern Greece supported the Greek folk Shadow Theatre in various ways. Doing so, it displayed the unique character of Thessaloniki, due to the Aristotle University, which encouraged the use of Demotic (vernacular) Greek language against the katharevousa, the pure form of language officially accepted in Athens. In this context the State Theatre produced contemporary shadow plays inspired by or contained Karaghiozis in order to stress its importance for the modern play-writing; it also accommodated Shadow Theatre performances, it presented Antonis Molla's «A Little Bit of Everything» (The Sphendoni Theatre) and another play inspired by the Shadow Theatre.

KEY WORDS: Karaghiozis, State Theatre of Northern Greece.

Το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος (ΚΘΒΕ), σε αντίθεση με το Εθνικό Θέατρο, συμπεριέλαβε αρκετά νωρίς το Θέατρο Σκιών με ποικίλους τρόπους στο ρεπερτόριό του, αποδεικνύοντας τον προοδευτικό χαρακτήρα

* Ευσεβία Χασάπη-Χριστοδούλου, Dr. Τμήματος Θεατρικών Σπουδών ΕΚΠΑ, Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος Δ/θμιας Εκπ/σης.

της ιδιαίτερης πνευματικής ζωής της Θεσσαλονίκης, ο οποίος εκφράζεται υποδειγματικά με τη δημοτικιστική παράδοση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και αντιδιαστέλλεται από την καθαρευουσιάνικη λογιосύνη της πρωτεύουσας. Στο πλαίσιο αυτό παρουσίασε έργα σύγχρονων δημιουργών που είναι εμπνευσμένα από τον Καραγκιόζη, ενέταξε στις παραγωγές του σκηνές με Καραγκιόζη, αναδεικνύοντας τη σημασία του για τη σύγχρονη δραματοουργία, φιλοξένησε Θέατρο Σκιών στη σκηνή του, μετακάλεσε την παράσταση του έργου του Αντώνη Μόλλα *Λίγα απ' όλα* (Θέατρο Σφενδόνη) και ανέθεσε τη σκηνοθεσία έργου εμπνευσμένου από το Θέατρο Σκιών.

Το πρώτο έργο του Θεάτρου Σκιών που ανεβαίνει στη σκηνή του ΚΘΒΕ είναι *Το Ταξίδι* του Γιώργου Θέμελη, «κωμωδία σε δύο πράξεις»¹ (19 Ιουνίου 1966), με ήρωες τις φιγούρες του Θεάτρου Σκιών, σε σκηνοθεσία, σκηνογραφία και κοστούμια του Ευγένιου Σπαθάρη και μουσική Σταύρου Κουγιουμτζή, που είχε τόσο μεγάλη απήχηση στο κοινό, ώστε

¹ Ο Γιώργος Θέμελης, με καταγωγή από τη Σάμο και σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, θεωρείται πνευματικό τέκνο της Θεσσαλονίκης, στον πρωτοποριακό κύκλο του περιοδικού *Κοχλίας*. Εκτός από τη λαμπρή θητεία στο Πειραματικό Σχολείο και το αναγνωρισμένο ποιητικό και δοκιμιακό έργο, έχει να επιδείξει σημαντική δράση στον χώρο του θεάτρου. Εργάστηκε στη Δραματική Σχολή του Κρατικού Ωδείου, διετέλεσε Γενικός Γραμματέας του πρώτου Κρατικού Θεάτρου Θεσσαλονίκης, που λειτούργησε με άδεια των Γερμανών στις 18 Σεπτεμβρίου 1943, και Γενικός Γραμματέας και Μέλος της Καλλιτεχνικής Επιτροπής του ΚΘΒΕ από την ίδρυσή του το 1961 έως το 1965. Ασχολήθηκε με τη μετάφραση και τη συγγραφή θεατρικών έργων. Μετέφρασε αρχαία τραγωδία (*Οιδίπους Τύραννος*, *Οιδίπους επί Κολωνών*, *Προμηθέας Δεσμώτης* και *Αγαμέμνων*), σύγχρονο θέατρο (Αύγουστος Στρίνπεργκ, *Οι δανεισταί*, Άντον Τσέχοφ, *Το κύκνειον άσμα*) και έγραψε πέντε θεατρικά έργα: *Διδώ* (περ. *Νέα Εστία* 1950), *Ταξίδι* (ΚΘΒΕ 1966), *Ο επισκέπτης* (περ. *Νέα Πορεία* 1969), *Ο χρεώστης* (περ. *Νέα Εστία* 1973) και *Χάρτινοι θεατρίνοι* που δημοσιεύτηκε το 2004 (*Ο ποιητής Γιώργος Θέμελης*. Τόμος τιμητικός, Θεσσαλονίκη 1971, Αργυρίου 1979, 198-200, 284-286, «Πρόσωπο και είδωλο του Γ. Θέμελη. Νέα συνολικά μελετήματα», *Τετράδια Ευθύνης* 38, Αθήνα 1999, Κοκόλης 1979, Κιτσοπούλου 1987α, Κιτσοπούλου 1987β).

Το ΚΘΒΕ τον τίμησε, επιλέγοντας να ανεβάσει έργα και μεταφράσεις του. Εκτός από *Το Ταξίδι*, η Πειραματική Σκηνή του ΚΘΒΕ, που στεγάστηκε προσωρινά στο θέατρο του Γαλλικού Ινστιτούτου, παρουσίασε το έργο του *Ο επισκέπτης* μαζί με *Το κενό* του Ευγένιου Ιονέσκο και *Η γεμάτη βροχή νύχτα στις έξι του μηνός* του Χ. Ιωαννίδη, τα δύο πρώτα σε σκηνοθεσία Σπύρου Α. Ευαγγελάτου, το τρίτο Γιώργου Κιτσόπουλου, τον Ιούλιο του 1969. Η μετάφρασή του τού *Προμηθέα Δεσμώτη* παρουσιάστηκε κατά τη θεατρική περίοδο 1962-1963 στο Φεστιβάλ Φιλίππων, σε σκηνοθεσία Σωκράτη Καραντινού, και σε σκηνοθεσία Θάνου Κωτσόπουλου στο Φεστιβάλ Αθηνών στο Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού τον Ιούλιο του 1970. Το 1968 το ΚΘΒΕ ανεβάζει σε δική του μετάφραση δύο έργα του ξένου δραματολόγιου, τους *Δανειστές* του Αύγουστου Στρίνπεργκ και *Το κύκνειον άσμα* του Άντον Τσέχοφ, σε σκηνοθεσία Θάνου Κωτσόπουλου (Σουγιουλτζής 1999, 11, 17, 21-23, 26-27, 100-101, 119, 140, 150, 162, 164, 415).

να επαναληφθεί και την επόμενη θεατρική περίοδο με νέα διανομή ρόλων. Όπως δήλωσε ο συγγραφέας σε συνέντευξή του, το έργο τού το ενέπνευσε ένα άλλο έργο, γραμμένο από λόγιο, ο *Καραγκιόζης ο μέγας* του Φώτου Πολίτη. Σημειώνει: «Αυτό το πείραμα του Φώτου Πολίτη να μεταφέρει τις φιγούρες του θεάτρου σκιών στη σκηνή, μου άρεσε, με ενθουσίασε και μου έδωσε να εννοήσω ότι είναι δυνατόν να γίνη αυτό το λαϊκό θέατρο με τους έτοιμους τύπους ένα ειδικό νεοελληνικό θέατρο, όπως περίπου στην Ιταλία η Κομέντια ντελ Άρτε».² Το βάρος δόθηκε στη γλώσσα. Έτσι καταπιάστηκε με τη συγγραφή του, αφού «μελέτησε πολλές λαϊκές κωμωδίες караγκιόζοπαιχτών, για να μάθει την ιδιωματική γλώσσα κάθε τύπου και να συλλάβει το ιδιαίτερο ύφος της». Προκειμένου να εκφράσει και κάποιο νόημα, «την αξία του ανθρώπινου προσώπου», οι φιγούρες δέχτηκαν «μια εξευγενισμένη κατεργασία». Γι' αυτό ο τίτλος είναι μεταφορικός και δηλώνει «την εσωτερική κίνηση σαν έξοδο προς το άλλο πρόσωπο», δηλαδή προς τον Σιορ Διονύσιο, στον οποίο μεταμφιέστηκε ο Καραγκιόζης, «και την επιστροφή προς το ίδιο πρόσωπο», δηλαδή τον ίδιο τον Καραγκιόζη, που καταλαβαίνει ότι η μεταμφίεση θα εκμηδένιζε την ιδιαίτερη προσωπικότητά του.³

Στο «Σημείωμα του συγγραφέα» στο πρόγραμμα⁴ συμπληρώνει, προλαμβάνοντας και τυχόν αντιρρήσεις: «Ο Καραγκιόζης κάνει πάντα, σ' όλες γενικά τις λαϊκές κωμωδίες, ένα κάποιο ταξίδι τέτοιου είδους. Επειδή ο ίδιος, ως τύπος είναι ουδέτερος από άποψη κοινωνική ή εξωκοινωνικός, χωρίς θέση, επάγγελμα και γενικά κάποιο ειδικό προσδιορισμό, είναι διαθέσιμος και αναλαμβάνει να κάμει κάτι κατά περίπτωση, να υποδυθεί κάποιο ρόλο για να ζήσει: γίνεται φούρναρης, γιατρός, μαμή... και πάντα αποτυχαίνει, επιστρέφοντας πίσω στον ουδέτερο εαυτό του. Επάνω σ' αυτό το τυποποιημένο σχήμα στηρίζεται το "Ταξίδι"». Αυτό το οποίο «διακυβεύεται πραγματικά» είναι «με ποιο τρόπο, με τίνος είδους εκμετάλλευση των δεδομένων αυτών χάρτινων μορφών, και με τι χειρισμό, μπορεί να κατορθωθεί να ισορροπήσει από τη μια το πάγιο και περιορισμένο που τις χαρακτηρίζει, από την άλλη η έκφραση ενός πνευματικού περιεχομένου που κατ' αρχήν δείχνεται ασυμβίβαστο με αυτές».

Δικαιολογεί, επίσης, τον υπότιτλο «Σκηνικό Παιχνίδι», μολοντί στο πρόγραμμα το έργο χαρακτηρίζεται «κωμωδία», με την αιτιολογία να παρακαμφθεί η ανάγκη να χαρακτηριστεί το έργο κωμωδία ή δράμα.

² Λαζαρίδου, 1966.

³ Ό.π.

⁴ Αρ. δελτίου 42, περίοδος Ε', 1965/1966.

«Είναι ένα “παιχνίδι”, όπου μέσα στο караγκιοζίστικα κωμικό στημόνι συνυφαίνονται δραματικά στοιχεία κυρίως στον πρώτο ρόλο του “Καραγκιόζη”, όπου παίζεται μία διαρκής μετάπτωση από το ένα στο άλλο, ως να ’ναι –και είναι– πρόσωπο διπλό, αντιφατικά διπλό».

Υποστηρίζει θεωρητικά το εγχείρημά του. Πιστεύει ότι το είδος αυτό μπορεί να αποτελέσει μια μορφή νεοελληνικού θεάτρου, υπό την προϋπόθεση ότι η χρησιμοποίηση του πάγιου και έτοιμου υλικού «μπορεί να γίνη ως ένα σημείο και μέσα σε μια ωρισμένη περιοχή, πέραν της οποίας υπάρχει κίνδυνος να παραβιάση κανείς την ιδιοτυπία του και να χάση το έδαφος».⁵

Η ανάθεση της σκηνοθεσίας στον Ευγένιο Σπαθάρη προκάλεσε αντιδράσεις, παρά τη ρητή δήλωση του Θέμελη ότι αυτός ήταν ο αρμοδιότερος να το αναλάβει.⁶ Το έντονο λαϊκό στοιχείο του έργου και τα πρόσωπά του συνηγορούν υπέρ του Σπαθάρη· οι ενστάσεις αφορούν την ικανότητά του να διαχειριστεί με άνεση τη μεγάλη σκηνή του κλειστού θεάτρου.⁷ Ο ίδιος ο Σπαθάρης, που έχει δουλέψει και στο θέατρο,⁸ δηλώνει πως δεν θα δυσκολευτεί να παρουσιάσει μία άψογη παράσταση, ακολουθώντας τους θεωρητικούς κώδικες, γιατί «η παράσταση διαφέρει τελείως από το θέατρο Σκιών».⁹

Οι παραστάσεις άρχισαν με περιοδεία σε πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης (Καβάλα, Ξάνθη, Κομοτηνή, Αλεξανδρούπολη, Δράμα, Σέρρες,

⁵ Λαζαρίδου, 1966.

⁶ Ό.π. Αργότερα, όταν ο Σπαθάρης καταθέτει την εμπειρία του από τη συνεργασία του με τον Θέμελη, ομολογεί ότι, επειδή αναγκαζόταν «να κάνει περικοπές για να μην κάνει “κοιλιά” το κείμενο και να το αντικαθιστά με δικό του, προσέχοντας να μην χαλάσει το νόημα του έργου και κατευθύνοντας το κείμενο, ώστε να κυλάει ευχάριστα», προκάλεσε την οργή του Θέμελη, που πήγε να παρακολουθήσει κάποια πρόβα. Στην προεμέρα, όμως, ο Θέμελης ενθουσιάστηκε και «τον αγκάλιασε συγκινημένος και δακρυσμένος [και] ενώπιον του κοινού είπε: “Σπαθάρη μου ανέβασες πολύ ψηλά το έργο μου”».

⁷ *Μακεδονία*, 10.5.1966, *Νέα Αλήθεια*, 10.5.1966, *Ακρόπολις* 10.5.1966, η οποία αναφέρεται στη «μεγάλη ηθική ευθύνη» που ανέλαβε το ΚΘΒΕ απέναντι στο κοινό του με τη συγκεκριμένη ανάθεση. *Το Βήμα*, 10.5.1966, δημοσιεύει την ανακοίνωση του ΚΘΒΕ ότι ο Σπαθάρης «εκρίθη ενδεδειγμένος για τη σκηνική πραγμάτωση» του έργου, γιατί «σ’ αυτό παρουσιάζονται πρόσωπα του λαϊκού θεάτρου μεταπλασμένα σε δραματική μορφή [...] και εκφράζει την πεποίθηση [το ΚΘΒΕ] ότι «ο κ. Σπαθάρης θα προσδώσει στην ερμηνεία του έργου την μορφική παραστατικότητα και τον ανάλογο παλμό, χωρίς να αποστή από το πνευματικό περιεχόμενο του έργου». Επίσης, *Το Βήμα*, 11.5.1966.

⁸ Εξάλλου έχει ήδη σκηνοθετήσει τον *Μέγα Αλέξανδρο* για το Ελληνικό Χορόδραμα (1950) και το ίδιο έργο συνεργαζόμενος με τη Σοφία Βέμπο (1954) (Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005). Επίσης, <http://www.karagiozismuseum.gr> (ανακτήθηκε στις 18.11.2015), όπου και οι άλλες σκηνοθεσίες του μετά *Το Ταξίδι*.

⁹ Τσαρουχάς, 1966.

Φλώρινα, Πτολεμαΐδα, Κοζάνη, Γρεβενά, Καστοριά, Έδεσσα, Γιαννιτσά, Νάουσα, Βέροια, Κιλκίς)¹⁰ και οι κριτικές που δημοσιεύτηκαν στον επαρχιακό τύπο ήταν στο σύνολό τους θετικές.¹¹

Η υπόθεση του έργου είναι εν συντομία η εξής: Ο Καραγκιόζης μεταμφιέζεται σε Σιορ Διονύσιο και πηγαίνει στο σεράι να ζητήσει σε γάμο την ερωτευμένη με τον Διονύσιο Βεζυροπούλα. Ο Βεζύρης τον δέχεται για γαμπρό και τον διορίζει ανώτατο δικαστή, αφού ένα από τα διπλώματά του, όπως δηλώνει, είναι αυτό του νομικού. Όταν είναι όλα πλέον έτοιμα για τον γάμο, κάνει την εμφάνισή του ο Διονύσιος, που είχε συλληφθεί σε επεισόδιο ανάμεσα στους φίλους του με τους οποίους έκανε καντάδα στη Βεζυροπούλα και τον Σταύρακα, και αποκαλύπτεται. Η Βεζυροπούλα έκπληκτη αντικρίζει δύο όμοια πρόσωπα και λιποθυμά, ο Μουφτής, όμως, αναλαμβάνει τη διαλεύκανση της υπόθεσης. Παρόλο που Σιορ Διονύσιος, σε κρίση ταυτότητας, παραδέχεται ότι είναι ψεύτικος, ο Καραγκιόζης ομολογεί την απάτη του, με τη δικαιολογία ότι απαρνήθηκε τον εαυτό του για τα λεφτά. Οι φίλοι του Διονυσίου τον χτυπούν βρίζοντάς τον, αλλά ο Μουφτής τους επαναφέρει στην τάξη και ακολουθεί ο γάμος.

Τους ρόλους υποδύθηκαν δεκαεννέα ηθοποιοί¹² και ένας αριθμός υποδύθηκε τους στρατιώτες του Σαραγιού. Η παράσταση οργανώθηκε σε πέντε εικόνες: Α' Η παράγκα με το σεράι, Β' Η πλατεία με αστροφεγιά, Γ' Το δωμάτιο της Βεζυροπούλας, Δ' Ο οντάς του σαραγιού και Ε' Αίθουσα τελετών στο σεράι. Ήταν μία φαντασμαγορική παράσταση με πλούσια κοστούμια και σκηνικά.

Μετά *Το Ταξίδι* θα περάσουν πολλά χρόνια για να επανέλθει το ΚΘΒΕ στον караγκιόζη και να επαναλάβει ένα ανάλογο εγχείρημα. Αυτό θα πραγματοποιηθεί με αφορμή τον εορτασμό των τριάντα χρόνων λειτουργίας του (1961-1991). Τότε δίνεται η ευκαιρία στον Ευγένιο Σπαθάρη, καθώς αναγνωρίζεται το έργο του, να παρουσιαστεί ως караγκιόζοπαίχτης

¹⁰ *Μακεδονική Ώρα*, 6.6.1966.

¹¹ Γ. Μ., 1966, *Μακεδονία*, 22.6.1966, Ο Θεατρικός, 1966, Κλήμη-Παναγιωτοπούλου, 1966.

¹² Χατζηαβάτης ο Ηλίας Πλακίδης, Καραγκιόζης ο Νικήτας Τσακίρογλου, Βεληγκέας ο Σίμος Ιωαννίδης, Αγλαΐα η Ανθή Καρυοφύλλη, Μορφονιός ο Νίκος Κάππος, Σιορ Διονύσιος ο Δημήτρης Βάγιας, Νώντας ο Νίκος Βρεττός, Βάγια η Σούλα Δημητρίου, Βεζυροπούλα η Αφροδίτη Λόντου, Σταύρακας ο Ηλίας Παρασκευόπουλος, Μιστίκλης ο Κόννης Πυρπάσογλου, Γυναίκα με ούτι η Χρυσούλα Διαβάτη, Α' Καμαριέρα της Βυζυροπούλας η Έρση Μαλικιέντζου, Β' Καμαριέρα της Βεζυροπούλας η Σμαρώ Γαϊτανίδου, Χορεύτρια η Μαίρη Λαμπίρη, Α' Υπηρέτης του Σαραγιού ο Μπάμπης Πισιμίσης, Β' Υπηρέτης του Σαραγιού ο Σταύρος Παπαδόπουλος, Βεζύρης ο Βασίλης Γκόπας, Μουφτής ο Διονύσης Καλός (αρ. δελτίου 42, περίοδος Ε', 1965/1966).

από τις 18 έως τις 26 Ιανουαρίου του 1992 και να δώσει παραστάσεις στο Βασιλικό Θέατρο στο πλαίσιο της εκπροσώπησης όλων των ειδών του θεάτρου κατ' αυτόν τον εορτασμό. Στο περιστύλιο, μάλιστα, του Βασιλικού λειτουργούσε έκθεση με φιγούρες του Θεάτρου Σκιών από τη συλλογή του, και σχετικών βιβλίων και εντύπων. Το πρόγραμμα ήταν ιδιαίτερα πλούσιο, αφού κατά τη διάρκεια έξι ημερών παρουσιάστηκαν δέκα παραστάσεις διαφορετικών έργων, δύο σχεδόν κάθε ημέρα, στις 5 και τις 7 το απόγευμα, εκτός από δύο ημέρες που υπήρχε μία παράσταση: *Ο Καραγκιόζης φούρναρης*, *Ο Καραγκιόζης γιατρός* (18.1), *Ο Καραγκιόζης ξενοδόχος*, *Ο γάμος του Μπάρμπα Γιώργου* (19.1), *Ο Καραγκιόζης καπετάνιος* (23.1), *Ο Καραγκιόζης και το Πανηγύρι* (24.1), *Τα αινίγματα της Βεζυροπούλας*, *Ο Καραγκιόζης ψαράς* (25.1), *Ο Καραγκιόζης και το Χρυσό Μήλο*, *Ο Μέγας Αλέξανδρος και το Καταραμένο Φίδι* (26.1). Στο πλαίσιο του αφιερώματος πραγματοποιήθηκε ομιλία από τον Γιάννη Κιουρτσάκη με θέμα «Το Θέατρο του Καραγκιόζη: Η ταυτότητα μιας λαϊκής δημιουργίας».¹³

Η πρόσκληση αυτή χαροποιεί τον Σπαθάρη, αλλά η θερμή υποδοχή τον οδηγεί αντιστικτικά να εκφράσει την πίκρα του για το Εθνικό Θέατρο που δεν «του έδωσε ποτέ μια ανάλογη ευκαιρία» και «δεν του εμπιστεύεται ούτε τη μικρότερη σκηνή του», και γενικά για την αδιαφορία της πολιτείας απέναντι σ' αυτό το είδος του θεάτρου.¹⁴

Η τρίτη δεξίωση του καραγκιόζη θα έλθει δύο μόλις χρόνια αργότερα, το 1994,¹⁵ στη σκηνή του Βασιλικού Θεάτρου, και μάλιστα αυτή τη φορά χορογραφημένη, όταν παρουσιάζεται στις 17 Απριλίου από το Χοροθέατρο Θεσσαλονίκης μαζί με τις *Έξι λαϊκές ζωγραφιές* και τα *Πιθοπρακτά*, *Το καταραμένο φίδι*, από τα πλέον πολυπαιγμένα έργα του ρεπερτορίου

¹³ Οι πληροφορίες από το πρόγραμμα των παραστάσεων, χωρίς αρ. δελτίου, *Θέατρο Σκιών με τον Ευγένιο Σπαθάρη. Βασιλικό Θέατρο 18-26 Ιανουαρίου 1992*. Επίσης, *Θεσσαλονίκη*, 18.1.1992, και *Καθημερινή*, 21.1.1992.

¹⁴ Σύκκα, 1992.

¹⁵ Το έργο είναι γνωστό στο κοινό της Θεσσαλονίκης από παλαιότερες επισκέψεις του Ελληνικού Χοροδράματος. Ήδη τον Απρίλιο και τον Μάιο του 1951, αμέσως μετά την έναρξη της λειτουργίας του, το Ελληνικό Χορόδραμα έδωσε στο Βασιλικό Θέατρο παράσταση με πρόγραμμα στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και το *Καταραμένο φίδι* (Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005, 110). Παρουσιάστηκε ανάμεσα σε άλλα και σε επόμενα χρόνια: τον Μάιο του 1954 στο Βασιλικό Θέατρο (ό.π., σ. 150-151), τον Σεπτέμβριο του 1960 στο Περίπτερο της ΔΕΗ στη Διεθνή Έκθεση (ό.π., σ. 222-223) και τον Νοέμβριο του 1968 στο Βασιλικό, στο πλαίσιο τελετής του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας Chapman College και του Συνεδρίου των πετρελαιοπηγών OECON, έπειτα από πρόσκληση του Υπουργείου Προεδρίας (ό.π., σ. 320).

του Ελληνικού Χοροδράματος της Ραλλούς Μάνου,¹⁶ εμπνευσμένο από το έργο *Ο Μεγαλέξανδρος και το καταραμένο φίδι* του Παναγιώτη Μιχόπουλου και *Ο Μεγαλέξανδρος και ο καταραμένος όφις* του Σωτήρη Σπαθάρη,¹⁷ σε χορογραφία Ραλλούς Μάνου, μουσική Μάνου Χατζηδάκι, κοστούμια Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα,¹⁸ σε ένα πρόγραμμα αφιερωμένο «στη μεγάλη Ελληνίδα χορεύτρια, χορογράφο-ερευνήτρια του Ελληνικού Χοροδράματος Ραλλού Μάνου».¹⁹ Η παράσταση παρουσιάζεται σε διδασκαλία Ανδρέα Πέρρη, ο οποίος είχε ως χορευτής υποδυθεί τον Μεγαλέξανδρο, το Κολλητήρι ή τον Χατζηαβάτη,²⁰ με πιστά αντίγραφα των σκηνικών και των κοστούμιών, που σχεδιάστηκαν για τις παραστάσεις του Ελληνικού Χοροδράματος κατά την πρώτη επίσημη εμφάνισή του και με αυτό το έργο το 1951,²¹ σε επιμέλεια του ίδιου, ενώ η μεταγραφή του ηχητικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε έγινε από το αρχείο του Ελληνικού Χοροδράματος.²²

¹⁶ Οι αναφορές στο *Καταραμένο φίδι* είναι περισσότερες από αυτές σε κάθε άλλο έργο (Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005, 559 και 561).

¹⁷ Η πληροφορία, από το δελτίο τύπου που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 2008 για την παράσταση του έργου *Ο Μεγαλέξανδρος και ο καταραμένος Δράκος*, σε σκηνοθεσία Δήμου Αβδελιώτη, από τα ΔΗΠΕΘΕ Βορείου Αιγαίου και Πατρών, για την παρακολούθηση της παράστασης από τα σχολεία, στη διεύθυνση www.otoe.gr (ανακτήθηκε 19.12.2015). Στο Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005, ο Ευγένιος Σπαθάρης, που συνεργάζεται με το Ελληνικό Χορόδραμα από τότε που αυτό πρωτοεμφανίστηκε το 1951, αναφέρεται ως συγγραφές του έργου σε προγράμματα και δελτία τύπου, αλλά μόνο στις παραστάσεις το 1953 (σ. 140-142), το 1963 (σ. 248), το 1967 (σ. 285), το 1969 (σ. 325, 327, 328), το 1983-84 (σ. 424) και το 1987 (424).

¹⁸ Διανομή: Καραγκιόζης η Δήμητρα Κορωναίου, Χατζηαβάτης ο Κωνσταντίνος Πετρίδης, Βεζυροπούλα η Στέλλα Λιονάκη, η Χάρις Θεοτοκάτου, η Νίκη Πούλιου, η Βερονίκη Τσουγκράνη, Νίονιος ο Βασίλης Τασιούλας, Μεγαλέξανδρος ο Ιωάννης Μάρτος, Μπαρμπαγιώργος ο Οδυσσέας Κεσίδης, Εβραίοι η Marleen Verschuuren, η Μαρία Γουλή, η Ευαγγελία Χριστοφοράτου, η Κατερίνα Κερβανίδου, Μορφονιός ο Ηλίας Τσάκωνας, Κολλητήρι η Στέλλα Λιονάκη και η Χάρις Θεοτοκάτου, Πασάς ο Στάθης Τσιτουρίδης, Φωτισμοί Γιώργος Ματουσίδης (Οι πληροφορίες από το πρόγραμμα της παράστασης, αρ. δελτίου 402, Θεατρική περίοδος 1993-1994).

¹⁹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005.

²⁰ Ο Α. Πέρρης-Παπαγεωργίου είναι από τους στενότερους συνεργάτες του Ελληνικού Χοροδράματος, όχι μόνο ως χορευτής αλλά και ως σχεδιαστής σκηνικών και κοστούμιών, σκηνογράφος, χορογράφος, συντονιστής παραστάσεων, υπεύθυνος φωτισμών και διευθυντής σπουδών του επαγγελματικού τμήματος της Σχολής Ραλλούς Μάνου. Γι' αυτό και οι αναφορές στο όνομά του είναι περισσότερες από κάθε άλλον στο Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005, 552.

²¹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου, 2005, 18-19.

²² Τεντοκάλη, 1994. Η σημασία της παράστασης του Ελληνικού Χοροδράματος αποδεικνύεται από το γεγονός ότι δύο εισηγήσεις στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ελληνικό

Ήταν ένα «χορόδραμα σε 2 πράξεις»,²³ μία σουίτα για δύο πιάνο (Γιάννης Παπαδόπουλος - Αργύρης Κουνάδης) και φωνή (Γιώργος Μούτσιος),²⁴ «ένα παιχνίδι μεταξύ Θεάτρου Σκιών του караγκιόζη και της έμπνευσης της στιγμής της χορογράφου μέσα από το έργο Καταραμένο Φίδι».²⁵

Τον Αύγουστο του 2000 μία κανονική θεατρική παράσταση караγκιόζη ανεβαίνει από το ΚΘΒΕ στο Θέατρο Κήπου. Πρόκειται για το έργο *Καραγκιόζης ο Μέγας* του Φώτου Πολίτη, σε σκηνοθεσία-διασκευή Γιάννη Ρήγα, σκηνικά Γιάννη Κατρανίτσα, κοστούμια Χρήστου Μπρούφα και Μουσική Γιώργου Χριστιανάκη,²⁶ μία υπερπαραγωγή, με ζωντανή επί σκηνής ορχήστρα,²⁷ στην οποία τους σαράντα έξι ρόλους

θέατρο σκιών-Άυλη πολιτιστική κληρονομιά (Προς τιμή του Βάλτερ Πούχνερ)», Αθήνα 27-29 Νοεμβρίου 2015, αναφέρονται στη σημασία της: Ρενάτα Δαλιανούδη, «Το θέατρο σκιών ως τόπος συνάντησης διαφορετικών εθνικών μουσικών παραδόσεων. Περίπτωση μελέτης το "Καταραμένο φίδι" του Μάνου Χατζηδάκι για το ελληνικό χορόδραμα», και Άνη Κοντογιώργη, Το θέατρο σκιών στον χορό: το "Καταραμένο Φίδι" του Ελληνικού Χοροδράματος και η πρόσληψη του μοντερνισμού στην ελληνική καλλιτεχνική δημιουργία».

²³ Πρώτη Πράξη (α) Εισαγωγή-Πρόλογος β) Τελάλημα - Καυγός - Τελάλημα (Τραγούδι) γ) Σερενάτα του Νιόνιου δ) Είσοδος του Πασά - Σουρούπωμα - Χορός της Βεζυροπούλας ε) Χορός της μοιρασιάς. Δεύτερη Πράξη (α) Κάτω στο ρέμα (Τραγούδι) - Νοσταλγικός και πολεμικός χορός του Καραγκιόζη β) Χορός του Νιόνιου - Χορός των τριών Εβραίων-Χορός του Μπάρμπα Γιώργου Είσοδος του Μεγαλέξαντρου - Σκότωμα του Φιδιού - Έξοδος του Μεγαλέξαντρου γ) Μεγάλος χορός του Καραγκιόζη δ) Τελικός χορός - Επίλογος. (Μποζίκης, 1994).

²⁴ Τα στοιχεία του δίσκου 33 στροφών με κωδικό 3906 LYRA (Ημερομηνία έκδοσης 1978) είναι πολύτιμα για την ταυτότητα και το περιεχόμενο του έργου: ΤΟ ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΟ ΦΙΔΙ έργο 6 (1949-50), σουίτα μπαλέτου. [...]. Στο πιάνο ο Μάνος Χατζηδάκης. Τραγουδά ο Σπύρος Σακκάς. 7 ΤΟ ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΟ ΦΙΔΙ: Πρώτη πράξη: Εισαγωγή-Πρόλογος 8 Τελάλημα (Ακούσατε, ακούσατε...) Καυγός - Τελάλημα (Ακούσατε, ακούσατε...) στίχοι: Ευγένιος Σπαθάρης, τραγούδι: Σπύρος Σακκάς 9 Σερενάτα του Σιορ Διονύση 10 Είσοδος του πασά - Σουρούπωμα - Χορός της Βεζυροπούλας 11 Χορός της μοιρασιάς 12 Δεύτερη πράξη: Άρια για το φιδάκι (Κάτω στο ρέμα) στίχοι: Αλέξης Σολομός, τραγούδι: Σπύρος Σακκάς 13 Νοσταλγικός και πολεμικός χορός του Καραγκιόζη 14 Χορός του Μπάρμπα-Γιώργου - Χορός του Μεγαλέξαντρου - Χορός του φιδιού - Έξοδος του Μεγαλέξαντρου 15 Μεγάλος χορός του Καραγκιόζη 16 Μεγάλος χορός του Καραγκιόζη - Επίλογος.

²⁵ Σ. Τσ., 1994.

²⁶ Τους στίχους στα τραγούδια «Βάλε γράμματα χασάπη» και «Αχ, βρε χώρα, μαυροχώρα» έγραψε ο Λάζαρος Ανδρέου. Χορογραφία Αναστασία Θεοφανίδου, Μάσκες Δέσποινα Ντάνη, Φωτισμοί Γιώργος Ταρκάσης και Μουσική διδασκαλία Νίκος Βουδούρης (Οι πληροφορίες από το πρόγραμμα της παράστασης, αρ. δελτίου 462, θεατρική περίοδος 1999-2000).

²⁷ Αποτελούνταν από τους Κυριάκο Γκουβέντα (βιολί), Βασίλη Κασούρα (μπουζούκι, μπαλαμάδακι, ούτι), Τάκη Μπάρμπα (κρουστά), Μπάμπη Παπαδόπουλο (κιθάρα), Ελί-

του έργου υποδύθηκαν τριάντα ένας ηθοποιοί, πολλοί σε δύο ρόλους και τρεις από αυτούς σε τρεις.²⁸

Το έργο ανέβηκε, αν και οι κριτικές που είχαν γραφτεί την εποχή που δημοσιεύτηκε δεν ήταν στην πλειονότητά τους καλές. Είναι, μάλιστα, αξιοσημείωτο ότι μόνο δύο από αυτές που αναδημοσιεύονται στο πρόγραμμα της παράστασης είναι θετικές, του Βασίλη Ρώτα, που το θεωρεί το πρώτο νεοελληνικό θεατρικό έργο, γιατί έλαβε υπόψη του την ελληνική και θεατρική πραγματικότητα, και του Απόστολου Δασκαλάκη. Οι υπόλοιπες είναι αρνητικές. Ο Αλκης Θρύλος καταλογίζει στον Πολίτη τον «συγχρονισμό» κάποιων σκηνών, την έλλειψη καθολικότητας, ατμόσφαιρας και δημιουργικότητας και υποστηρίζει ότι «η σάτιρα του κ. Πολίτη δεν είναι παρά μια κούφια κωμωδία [...] στολισμένη μόνο με αρκετή χυδαιότητα». Αρνητικοί είναι επίσης ο Κλέων Παράσχος, που θεωρεί ότι «εσκισάρισε με τα πιο νερουλά και αναϊμικά χρώματα άβαθα και αδέξια μερικούς τύπους, εδημιούργησε κουτσά-στραβά μιαν εμβρυώδη υπόθεση» και ο Κωστής Μπασιάς, που απορρίπτει μαζί με το έργο και την κριτική εργασία του Πολίτη.²⁹

Η υπόθεσή του είναι σύντομα η παρακάτω: Η χώρα βρίσκεται υπό κατάρρευση και η Τανσού υποδεικνύει τον Καραγκιόζη ως τον πλέον κατάλληλο να τη βγάλει από την κρίση. Ο Βελή Γκέκας μεταφέρει στον

ζα Αθανασιάδου (ακορντεόν), Βαγγέλη Καρίπη (νταούλι), Αβεντίς Αγκοπιάν (πνευστά), Γιώργο Χριστιανάκη (πλήκτρα, κρουστά, κανονάκι) (Οι πληροφορίες από το πρόγραμμα της παράστασης, αρ. δελτίου 462).

²⁸ Εμίρης ο Χάρης Τσιτσάκης, Αβδουλλάχ ο Φούλης Μπουντούρογλου, Γραμματέας η Λίλιαν Παλάντζα, Μουχτάρ ο Αλέξανδρος Μούκανος, Τζεμιλέ η Στέλλα Καζάζη, Γιουσούφ ο Δήμος Κουτρούλης, Χαϊρεντίν ο Γιώργος Σφυρίδης, Σελήμ ο Χρήστος Νίνης, Τανσού η Ελένη Μακίσογλου, Χαλήλ ο Μιχάλης Γούναρης, Καραγκιόζης ο Τάσος Παλαντζίδης, Κολλητήρης ο Χρόνης Παυλίδης, Χατζηαβάτης ο Κώστας Χαλκιάς, Βελή-Γκέκας ο Δημήτρης Κολοβός, Μάγειρας ο Γιάννης Ηλιόπουλος, Χαϊρεγιέ η Ελένη Ουζουνίδου, Αϊσέ η Λίλιαν Παλάντζα, Γκιουλινάρ η Κυριακή Ρωμανού, Ο πωλών τοις μετρητοίς ο Κώστας Ίτσιος, Ζητιάνος ο Στράτος Τρίπκος, Μορφονιός ο Χρήστος Σουγάρης, Μπόγιας ο Μιχάλης Γούναρης, Σαλομών ο Παντελής Καλπάκογλου, Θεατρίνα η Άννα Μανουσαρίδου, Μουσικάντης ο Γιώργος Μπαγιώκης, Φατιμέ η Ντίνα Νικολαΐδου, Μάγος ο Χριστόδουλος Στυλιανού, Μπάρμπα Γιώργος ο Δημήτρης Αραμπατζόγλου, Μεγαλέξανδρος ο Μιχάλης Γούναρης, Νιόνιος Παντελής Καλπάκογλου, Αγλαΐα Ντίνα Νικολαΐδου, Σταύρακας Στράτος Τρίπκος, Εβραίος ο Κώστας Ίτσιος, Νοσοκόμα η Κυριακή Ρωμανού, Άρχοντες ο Γιάννης Ηλιόπουλος, ο Χριστόδουλος Στυλιανού, ο Χρήστος Σουγάρης, Βοηθοί Μάγειρα ο Χριστόδουλος Στυλιανού, ο Χρήστος Σουγάρης, ο Γιάννης Αναστασάκης, Τσομπάνηδες ο Γιάννης Ηλιόπουλος, ο Γιώργος Σφυρίδης, ο Δήμος Κουτρούλης, ο Μιχάλης Γούναρης, Καραγκούνηδες η Ντίνα Νικολαΐδου, η Κυριακή Ρωμανού (Οι πληροφορίες από το πρόγραμμα της παράστασης, αρ. δελτίου 462).

²⁹ Πρόγραμμα, αρ. δελτίου 462, θεατρική περίοδος 1999-2000.

Καραγκιόζη τη διαταγή του Εμίρη να τον επισκεφτεί στο σεράι και εκπληκτος αναρωτιέται για την ταυτότητά του: «είμαι, μωρέ, ή δεν είμαι;» Όταν πληροφορείται από τον Εμίρη ότι θα γίνει βεζύρης, το βάζει στα πόδια, τον σταματούν, όμως, και του παραδίδουν την εξουσία, ενώ αυτός αρνείται να μασκαρευτεί φορώντας τη στολή και αντιδρά απρεπώς όταν του υποβάλλουν τα σέβη τους. Στη συνέχεια, αφού προκαλέσει τους παρισταμένους να του εκφράσουν τις προσδοκίες τους, τους εξηγεί ότι καμία μεταρρύθμιση δεν μπορεί να σώσει την κατάσταση, αλλά χρειάζεται εκ βάθρων αλλαγή και λέει τη λέξη «Σαρδανάπαλος», προκαλώντας ενθουσιασμό. Η Τζεμιλέ, στη συνέχεια, τον συμβουλεύει να συγκροτήσει επιτροπή, για να καταστήσει σαφή την πολιτική του σκέψη, ο Καραγκιόζης, όμως, ανησυχεί μόνο για το φαγητό του. Ακολουθεί χορός γυναικών και ο ήρωάς μας γοητεύεται από την κόρη του Εμίρη που του ανοίγει την αγκαλιά της, όταν μαθαίνει το αξίωμά του. Στο μεταξύ, ο λαός τον αναζητά για να εφαρμόσει τη νέα πολιτική, του εκφράζει τη λατρεία του και τον αποθεώνει, ο ίδιος, όμως, αρνείται να αντιμετωπίσει τον θρίαμβό του. Οι αντιδράσεις του είναι σπασμωδικές, παρόλα αυτά όλοι τον διαβεβαιώνουν ότι είναι «μέγας». Ακολουθεί μία πανδαισία τραγουδιών, ενώ η τάξη έχει ανατραπεί. Ο πωλών τοις μετρητοίς ισχυρίζεται ότι είναι καθηγητής Πανεπιστημίου, ο ζητιάνος χρηματιστής, ο Μορφονιός σοφός, ο Χατζηαβάτης νόμιμη αντιπολίτευση, ο Σαλομών δικαστής, ο Μπόγιας δάσκαλος και ο Μουζικάντης βουλευτής. Τέλος μπαίνει ο Μπάρμπα Γιώργος εν εξάλλω καταστάσει απαιτώντας εξηγήσεις γιατί οι κατσικοκλέφτες έγιναν τσομπάνηδες και μένει εκπληκτος όταν πληροφορείται από την Τανσού ότι βεζύρης είναι ο Καραγκιόζης. Τότε όλοι χαλαλίζουν τα γίδια που έχασαν.

Θετικές ήταν οι κριτικές για την παράσταση που εκτίμησαν την αποδοχή της από το κοινό, όπως αυτή του Στράτη Κερσανίδη: «Όταν μια παράσταση κυλά χωρίς να σε κουράσει, όταν σου προσφέρει μιάμιση ώρα ευφορίας, όταν το κοινό χειροκροτεί και αποχωρεί ικανοποιημένο, τότε δεν μπορείς παρά να τη χαρακτηρίσεις πετυχημένη. Όλα τα άλλα είτε είναι εκ του πονηρού είτε προέρχονται από μία τάση “αφ’ υψηλού” αντιμετώπισης».³⁰ Άλλες αναφέρονται σε κάποιους συντελεστές της,³¹ και μάλιστα τον πρωταγωνιστή Τάσο Παλαντζίδη,³² και άλλες, παρά την αθρόα

³⁰ Κερσανίδης, 2000, Μωυσής, 2000.

³¹ Σπυριδοπούλου, 2000, Ματζάρογλου, 2000, Χαρισιοπούλου, 2000.

³² Παγιατάκης, 2000. Βλ. επίσης τις συνεντεύξεις του πρωταγωνιστή (Βιδάλη, 2000, Κολιού, 2000).

προσέλευση του κόσμου και στις τρεις παραστάσεις,³³ ήταν ουδέτερες ή συγκαταβατικά θετικές,³⁴ λαμβάνοντας, όμως, υπόψη τις αδυναμίες του κειμένου. Όπως γράφει ο Σάββας Πατσαλίδης, «ο σκηνοθέτης της παράστασης Γ. Ρήγας γνώριζε τους κινδύνους του εγχειρήματός του, γι' αυτό και με διάφορους, συχνά αποτελεσματικούς ελιγμούς, προσπάθησε να δει δυναμικά το στατικό λαϊκό πόνημα [...]. Προσπάθησε να κρατηθεί κοντά στο πρότυπό του διατηρώντας όσο γινότανε τον χαρακτήρα του, μεριμνώντας παράλληλα να εντάξει τον αναγκαίο μύθο στη μυθολογία της εποχής μας, εκεί όπου βλέπουμε να διεξάγεται το γνωστό αλισβερίσι μεταξύ δυνατών και αδυνάτων... Γενικά μια παράσταση με ειδικό βάρος και ειδικό ενδιαφέρον, που σίγουρα θα μας εντυπωσίαζε ακόμη πιο πολύ εάν βοηθούσε και λίγο το ίδιο το κείμενο...».³⁵

Στις 8 με 17 Φεβρουαρίου 2002 μετακαλείται από το ΚΘΒΕ το Θέατρο Σφενδόνη να παρουσιάσει στη σκηνή της Μονής Λαζαριστών το έργο του Αντώνη Μόλλα *Λίγα απ' όλα* σε σκηνοθεσία Δήμου Αβδελιώτη και μουσική Διονύση Σαββόπουλου με την Άννα Κοκκίνου στον ρόλο του Καραγκιόζη.³⁶

Η *Βαβυλωνία* του Δημητρίου Κ. Βυζάντιου, που σε σκηνοθεσία Δήμου Αβδελιώτη ανέβηκε από το ΚΘΒΕ στις 27 Δεκεμβρίου 2009, είναι γνωστό ότι έχει πολλές αναλογίες με τον Καραγκιόζη, σε ό,τι αφορά την αλλοπρόσαλλη πολυμορφία των ηρώων και των δύο έργων που αποτελεί και πηγή του εύθυμου τόνου της και την ιδιορρυθμία της σκηνικής της μορφής,³⁷ τις οποίες εκμεταλλεύτηκε ο σκηνοθέτης.

Η παράσταση του Αβδελιώτη παρέπεμπε σε Θέατρο Σκιών, καθώς οι κινήσεις και η ομιλία των ηρώων ξέφευγαν από τα όρια του ρεαλιστικού και θύμιζαν Καραγκιόζη.³⁸ Σ' αυτήν την κατεύθυνση ιδιαίτερη βαρύτητα έχει η επισήμανση της σκηνοθετίδας Ισαβέλλας Μαρτζοπούλου, η οποία είχε αναλάβει την άσκηση των ηθοποιών στους σωματικούς κώδικες του θεάτρου σκιών. Σημειώνει: «Ο Δήμος Αβδελιώτης με τη "*Βαβυλωνία*" συνεχίζει την έρευνά του πάνω σ' έναν κώδικα υποκριτικής που αντλεί από την παράδοση του θεάτρου σκιών. Το κείμενο προσφέρεται γι' αυτό, καθώς εμπεριέχει κίνηση, εκφορά λόγου και

³³ Ανδρικοπούλου, 2000.

³⁴ Σαπκά, 2000, Παπαδοπούλου, 2000, Τσολάκη, 2000, Νάνου, 2000.

³⁵ Πατσαλίδης, 2000.

³⁶ Πατσαλίδης, 2002.

³⁷ Βλ. Μπίρης, 1948, 17-18, και τη συνέντευξη του Αβδελιώτη, Τσολάκη, 2009.

³⁸ Βασιλειάδου, 2009.

μουσική στίξη που ξεκινάει από το θέατρο σκιών και φτάνει ως το θέατρο “Καμπούκι” και “No” [...]».³⁹ Ο Γρηγόρης Ιωαννίδης τονίζει ότι η γνωστή σκηνική γλώσσα του σκηνοθέτη αντλεί την έμπνευσή της από το θέατρο σκιών, αλλά καταλογίζει στην παράσταση σοβαροφάνεια και λογιосύνη, γιατί το θέατρο που κάνει Αβδελιώτης «δεν δημιουργεί [...] τίποτα σταθερότερο από μια νοσταλγία περιτυλιγμένη σε σύγχρονο σελοφάν».⁴⁰

Στις 22 Δεκεμβρίου 2010 ανεβαίνει από το ΚΘΒΕ στη σκηνή του Βασιλικού Θεάτρου η *Λωξάντρα* της Μαρίας Ιορδανίδου, σε διασκευή Άκη Δήμου και σκηνοθεσία Σωτήρη Χατζάκη. Στην τέταρτη σκηνή της Β΄ πράξης, ο Ταρνανάς, ο Αρμένης υπηρέτης του σπιτιού, αναγγέλλει στη Λωξάντρα, την Ελένη και την κόρη της ότι περνάει ο καραγκιόζης. Ο θίασος μπαίνει στο σαλόνι της Λωξάντρας και εκεί στήνεται ο μπερντές. Η παράσταση του καραγκιόζη, που είναι θέατρο εν θεάτρω, δίνεται με τον παραδοσιακό τρόπο και τις φωνές τις κάνει ο ηθοποιός-καραγκιοζοπαίχτης⁴¹ ενώπιον των θεατών της σκηνής και του θεάτρου. Πρόκειται για το έργο *Ο Καραγκιόζης Δικηγόρος*, του οποίου η σύντομη υπόθεση αφορά την καταγγελία που του υποβάλλει ο Μορφονιός για το κρέας του που πριν προλάβει να το πάει σπίτι του τού το έφαγε ένας σκύλος. Ο Καραγκιόζης τον συμβουλεύει να καταγγείλει το αφεντικό του σκύλου, που αποδεικνύεται όμως ότι είναι ο ίδιος ο Καραγκιόζης. Αυτός δέχεται να πληρώσει την αποζημίωση, αλλά ζητάει πολλαπλάσια για τις νομικές υπηρεσίες που πρόσφερε στον Μορφονιό. Στο τέλος ο Καραγκιόζης περνάει από τους θεατές της παράστασης και μαζεύει λεφτά.

Ας σημειωθεί ότι σύμφωνα με πληροφορία του Άκη Δήμου, η σκηνή του καραγκιόζη, που δεν υπάρχει αυτούσια, όπως περιγράφηκε παραπάνω, στο κείμενο της Ιορδανίδου, ήταν ιδέα του σκηνοθέτη και όχι δική του που την εκμεταλλεύτηκε συγγραφικά. Στο κείμενο, ο καραγκιόζης, που αποτελείται από «δύο καλλιτέχνες, ο ένας φορτωμένος με το παρβάν, ο άλλος με το ξύλινο κασόνι με τις κούκλες», περνά έξω από το σπίτι και στέκεται στο σταυροδρόμι και ο κόσμος, ανάμεσα τους και η Λωξάντρα, βγαίνουν για να τον δουν. Δεν δίνεται παράσταση, αλλά οι καλλιτέχνες που τον αποτελούν, ανταποκρινόμενοι στη γαλαντομία της

³⁹ Αποστολόπουλος, 2009.

⁴⁰ Ιωαννίδης, 2010. Για το σκηνοθετικό έργο του Αβδελιώτη, Ανδρεάδης, 2010.

⁴¹ Τον Καραγκιοζοπαίχτη ο ηθοποιός Θανάσης Δεσλής. (πρόγραμμα παράστασης, αρ. δελτίου 601, θεατρική περίοδος 2010-2011).

Αρμένισσας μαντάμ Σουρπουί, γλυκοκοιτάζοντας την όμορφη κόρη της, τραγουδούν σε ντουέτο ένα ερωτικό τραγουδάκι.⁴²

Στις 28 Ιουνίου 2012 ανεβαίνει από το ΚΘΒΕ στο Θέατρο Δάσους στη Θεσσαλονίκη *Το μεγάλο μας τσίρκο* του Ιάκωβου Καμπανέλλη σε σκηνοθεσία Σωτήρη Χατζάκη. Όπως έχει ήδη επισημάνει ο Βάλτερ Πούχχερ, ο Ρωμιός και το Ρωμιάκι, οι «δύο αφηγητές, που παρουσιάζουν χαριτωμένους σατιρικούς διαλόγους», που «αναγγέλλουν και σχολιάζουν το έργο, εξηγούν τη σκηνή, προετοιμάζουν το κοινό για τη χρήση πολλών τραγουδιών», είναι «στοιχείο που προέρχεται μάλλον από τον караγκιόζη ή από την επιθεώρηση [και] θυμίζουν τους εισαγωγικούς διαλόγους του Караγκιόζη με το Κολλητήρι».⁴³ Στο Β' μέρος του έργου, όμως, παρουσιάζεται το έργο *Ο Караγκιόζης βασιλιάς*. Πρόκειται για κανονική θεατρική παράσταση, οι ρόλοι παίζονται από ηθοποιούς επί σκηνής, οι οποίοι μάλιστα κάνουν θριαμβική είσοδο όλοι μαζί, και υποδύονται τους χαρακτήρες ακολουθώντας το τυπικό του Караγκιόζη, ιδιαίτερα ο Χατζηαβάτης. Έτσι παίζουν κατά κανόνα προφίλ, σπάζοντας, όμως, τη σύμβαση συχνά, όταν ιδιαίτερα απευθύνονται στον λαό, που στην παράσταση τον υποδύεται το κοινό. Καθ' όλη τη διάρκεια της παράστασης, επί σκηνής, στα αριστερά ως προς τον θεατή, μία μορφή κρατά στο υπερυψωμένο χέρι της φανάρι, υποδηλώνοντας τον τρόπο φωτισμού του παραδοσιακού, ανύπαρκτου στην παράσταση, μπερντέ.

⁴² Ιορδανίδου 1979, 137-138: «Και σε λίγες μέρες περνά ο Караγκιόζης. Δύο καλλιτέχνες, ο ένας φορτωμένος με το παραβάν, ο άλλος με το ξύλινο κασόνι με τις κούκλες, στέκονται στο σταυροδρόμι και αρχίζει η παράσταση.

Βγαίνει απ' αντίκρου η Μαντάμ Σουρπουί, η γυναίκα του Μουσιού Αρτίν, και τους δίνει μια δεκάρα. Γλυκοκοιτάζει ο Караγκιόζης την όμορφη αρμενοπούλα και τραγουδά με πάθος:

- Έλα, Μαργαρώ μου, έλα να σε δω.

- Ψαράκια τηγανίζω μεσ' το μαγειριό.

- Ας τα να καούνε κ' έβγα να σε διω,
γιατί, Μαριγουλάκι μου, πολύ σε αγαπώ.

Χαιρετά η αρμενοπούλα τη Λωξάντρα και μπαίνει μέσα.

- Τι ώρα είναι, Ταρνανά; Δεν είναι ώρα να πάω να βάλω το χαλβά;

Το βράδυ θάρθει η Ελεγκάκη με τα κορίτσια. Θάρθει και η κυρία Γεωργιάδη από δίπλα. Τι να κάνεις; Ας λέμε δόξα σοι ο Θεός.

Έχει και το Πέρα τα καλά του.»

Ας σημειωθεί ότι στην παράσταση *Οι άγαμοι θύται... στο Δημόσιο*, που σε σκηνοθεσία και κείμενα Ιεροκλή Μιχαηλίδη ανέβηκε στο ΚΘΒΕ το 2011 (πρόγραμμα, αρ. δελτίου 610), υπάρχει στον τίτλο ενός νούμερου, στην ποντιακή διάλεκτο, μία έμμεση αναφορά στον Караγκιόζη: «Ο Μέγας Αλέξανδρον (sic) και το κατηραμένον office».

⁴³ Πούχχερ 2010, 463.

Υπάρχουν μικροαλλαγές στο κείμενο της παράστασης με ουσιαστικές αυτές της παρουσίας του γιου του Καραγκιόζη και του Δράκου, που δεν υπάρχουν στο έργο του Καμπανέλλη.⁴⁴

Η υπόθεση αναφέρεται στην εποχή του Όθωνα και της Αμαλίας. Οι Χατζηαβάτης, Μπάρμπα Γιώργος, Νιόνιος, Μορφονιός και Σταύρακας, παρά τις αντιρρήσεις του Μπάρμπα Γιώργου ότι ο βασιλιάς πρέπει να είναι Ευρωπαίος, έπειτα από αντεγκλήσεις, αποφασίζουν να κάνουν βασιλιά τον Καραγκιόζη. Όταν ο Μπάρμπα Γιώργος ανακοινώνει την απόφαση, η έγνοια του Καραγκιόζη είναι αν θα φάνε, και μάλιστα ψωμί, παρά τα εκλεκτά εδέσματα που ο θεός του παρουσιάζει. Η Καραγκιόζαινα μπαίνει αμέσως στον ρόλο της βασίλισσας και ζητάει καπέλο, παραπέμποντας με την επιθυμία της, την οποία κανένας δεν ικανοποιεί, στη γυναίκα του δικτάτορα Παπαδόπουλου που είχε πάθος με τους πίλους. (Και η σκούπα που κρατάει ο Καραγκιόζης στο χέρι, όταν συνοδεύει βασιλικά τη γυναίκα του, θυμίζει τον Παττακό και τη μανία του με την καθαριότητα). Ο Καραγκιόζης δηλώνει ότι θα εξακολουθήσει να μένει στην παράγκα του και θα βοηθήσει τους πλούσιους να μην νιώθουν στεναχωρημένοι με τα χρήματά τους, παίρνοντάς τα από αυτούς και δίνοντάς τα στους φτωχούς. Ο Χατζηαβάτης αγανακτισμένος διατάζει να τον πάνε στον Δράκο. Τότε ο Καραγκιόζης τον παρακαλεί να φωνάξει τον Μέγα Αλέξανδρο. Ο Χατζηαβάτης κατά διαταγή του Βελή Γκέκα αρχίζει ξανά, όπως στην αρχή, να αναζητάει Ευρωπαίο πασά να διοικήσει τη χώρα, και όχι «γκιαούρ σεϊτάν τσογλάν».

Ο Καραγκιόζης δεν μπορεί να λείπει από τη μουσική υπερπαραγωγή *Με μουσικές εξαίσιες, με φωνές!...* που ανέβηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2013 από το ΚΘΒΕ στη σκηνή της Μονής Λαζαριστών, «μια μουσική ιστορία της Θεσσαλονίκης», σε κείμενο, ιστορική και μουσική έρευνα Λάμπρου Λιάβα και σκηνοθεσία-χορογραφία Σοφίας Σπυράτου.

Κάποια στιγμή παρουσιάζεται πάνω σε κάρο το γνωστό σκηνικό του Καραγκιόζη με το σεράι και την καλύβα. Τέσσερις ηθοποιοί προπορεύονται, κάνοντας σε προφίλ τις κινήσεις των ηρώων του θεάτρου Σκιών. Εκατέρωθεν ο θίασος των ηθοποιών. Οι ηθοποιοί που υποδύονται τις φιγούρες δεν είναι ντυμένοι με τα αντίστοιχα ρούχα, η ενδυμασία τους απλώς υποδηλώνει μία παλαιότερη εποχή. Ο Καραγκιόζης φορά άσπρο πουκάμισο και μαύρο πανταλόνι. Πρόκειται για σύντομη σκηνή το περιεχόμενο της οποίας αναφέρεται στην παράδοση της Θεσσαλονίκης

⁴⁴ Καμπανέλλης 2010, 96-108.

στους Έλληνες και τελειώνει με τη φιλαρμονική επί σκηνής να παίζει. Όταν αποχωρεί το κάρο με το σκηνικό, ο Καραγκιόζης παραμένει σε ρόλο κομπέρ. Μετά την αναφορά στην απογραφή του πληθυσμού, ακολουθεί χορευτική σκηνή σε σεράι.

Οκτώ περιπτώσεις σε μία ιστορία περίπου 45 χρόνων ζωής της δεύτερης κρατικής σκηνής της χώρας και η εκκωφαντική σιωπή του Εθνικού Θεάτρου «επικυρώνουν και ανααιρούν»⁴⁵ τη λιγοστή παρουσία του καραγκιόζη στο επίσημο θέατρο. Οπωσδήποτε οι παραπάνω περιπτώσεις δεν μπορούν να τεκμηριώσουν επαρκώς το ουσιαστικό ενδιαφέρον για τον καραγκιόζη. Φανερώνουν όμως τη φροντίδα και ενασχόληση ορισμένων καλλιτεχνικών διευθυντών⁴⁶ και σκηνοθετών για το είδος του Θεάτρου Σκιών και μάλιστα -και αυτό είναι το σημαντικό- ως μέρος της νεοελληνικής θεατρικής παράδοσης η οποία πρέπει και μπορεί να αξιοποιηθεί θεατρικά, όπως αποδεικνύεται τουλάχιστον με το σκηνοθετικό έργο του Σωτήρη Χατζάκη⁴⁷ και του Δήμου Αβδελιώτη.⁴⁸

⁴⁵ Η έκφραση του Δ. Ν. Μαρωνίτη, 2015.

⁴⁶ Το *Ταξίδι* παρουσιάζεται επί Σωκράτη Καραντινού (1965), οι παραστάσεις καραγκιόζη του Ευγένιου Σπαθάρη εντάσσονται στο πρόγραμμα των εορτασμών των 30 χρόνων λειτουργίας του ΚΘΒΕ επί Νίκου Μπακόλα (1992), το Χοροθέατρο Θεσσαλονίκης με *Το καταραμένο φίδι* επί Βασίλη Παπαβασιλείου (1994), *Ο Καραγκιόζης ο Μέγας* επί Διαγόρα Χρονόπουλου (2000), η μετάκληση του *Λίγα απ' όλα* επί Βίκτωρα Αρδίττη (2001), η *Βαβυλωνία* (2009), η *Λωξάντρα* (2010), *Το μεγάλο μας τσίρκο* (2012), επί Σωτήρη Χατζάκη, και *Με μουσικές εξάισιες, με φωνές!*... (2015) επί Γιάννη Βούρου.

⁴⁷ Το ενδιαφέρον του Σ. Χατζάκη για τη νεοελληνική παράδοση είναι γνωστό. Το 1998 ανέβηκε από θέατρο Πολιτεία σε συμπαραγωγή με το ΔΗΠΕΘΕ Βόλου *Η Φόνισσα* του Α. Παπαδιαμάντη σε δική του διασκευή (*Θεατρική διασκευή της Φόνισσας του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*, Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2004) και σκηνοθεσία, με τη Λυδία Κονιόρδου στον ρόλο της φόνισσας και τον ίδιο στον ρόλο του αφηγητή. (Αρφαρά, 1998, www.tovima.gr, ανακτήθηκε 19.12.2015). Κατά τη θεατρική περίοδο 2001-2002 σκηνοθέτησε με τον Θεατρικό Οργανισμό Πολιτεία το παγανιστικό δράμα *Η νύχτα του τράγου*, διασκευή από τον ίδιο τεσσάρων λαϊκών παραμυθιών από τη Σκιάθο, τη Σκύρο και την Ήπειρο, (Θεσσαλονίκη, Ιανός, 2005) που τον Νοέμβριο του 2002 παίχτηκε στο ΚΘΒΕ (www.openarchives.gr, ανακτήθηκε 19.12.2015). Το 2004, επίσης με το θέατρο Πολιτεία, τον *Ιερό γάμο*, διασκευή που ο ίδιος έκανε (εκδόθηκε το 2008) του βιβλίου του Κόντογλου *Ο θεός Κόνανος και το μοναστήρι το λεγόμενο της καταβύθισης*, μια παράσταση για τον μαρτυρικό βίο των αγίων και το φαινόμενο του αναχωρητισμού (Δημάδη, 2004, www.athinorama.gr, ανακτήθηκε 19.12.2015). Και το 2009 με την Εταιρεία Παραγωγής Άλεκτον, σε δική του διασκευή, την παραγωγή *Του νεκρού αδελφού* (Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2006), σε μία διαβαλκανική παράσταση με ηθοποιούς από Ελλάδα, Σερβία, Αλβανία, Ρουμανία και Βουλγαρία (Κλεφτογιάννη, 2009).

⁴⁸ Τρεις από τις σκηνοθεσίες του Αβδελιώτη αφορούν έργα της νεοελληνικής παράδοσης, οι δύο από αυτές τον Καραγκιόζη: *Τρία ελληνικά παραμύθια* (1995), *Λίγα απ' όλα* (Θέατρο Σφενδόνη 2001) (Λοβέρδου, 2015, www.tovima.gr, ανακτήθηκε 19.12.2015)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ⁴⁹

- ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, 10.5.1966, «Περίεργα πράγματα συμβαίνουν εφέτος στο Κρατικό Β. Ελλάδος. Ο κ. Σπαθάρης θα σκηνοθετήσει έργο. Η θέσις του κ. Σωκρ. Καραντινού».
- ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, Γ., «Οι απαρχές της αναζήτησης ενός διαφορετικού θεάτρου», *Γαλέρα*, 1.1.2010, σσ. 60-62.
- ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., *Όραμα*, 2.9.2000.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σ., «Εφιαλτική η προοπτική να γίνουμε όλοι ίδιοι», *Ελευθεροτυπία*, 23.10.2009.
- ΑΡΓΥΡΙΟΥ, Α., «Γιώργος Θέμελης», *Η ελληνική ποίηση. Νεωτερισμοί ποιητές του μεσοπολέμου*, Αθήνα, Σοκόλης, 1979, σσ. 198-200, 284-286.
- ΑΡΦΑΡΑ, Κ., «Η Κονιόρδου ως φόνισσα», *Το Βήμα*, 22.3.1998.
- ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ, Δ., «Βαβυλωνία», *Εξώστis*, 5.11.2009.
- ΒΕΝΑΡΔΟΥ, Ε., «Καραγκιόζης σινεμασκόπ», *Enet Ελευθεροτυπία*, 20.12.2009.
- ΒΙΔΑΛΗΣ, Γ., «Καραγκιόζης, η αλλεργία της εξουσίας...», *Ελευθεροτυπία*, 19.8.2000.
- Γ. Δ., «“Το Ταξίδι” του κ. Γ. Θέμελη», *Μακεδονία*, 22.6.1966.
- Γ. Μ., «Όμορφες παραστάσεις», *Αλλαγή Καβάλας*, 25.6.1966.
- ΔΗΜΑΔΗ, Ι., «Ο ιερός γάμος, μια ιερή, παγανιστική παράσταση», *Αθηνόρμα*, 3.12.2004.
- ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 18.1.1992, «Δέκα έργα Καραγκιόζη στον μπερντέ του Βασιλικού».
- ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ, Μ., *Λωξάντρα*, έβδομη έκδοση, Αθήνα, Εστία, 1979.
- ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Γ., «Νοσταλγία τυλιγμένη σε σύγχρονο σελοφάν», *Ελευθεροτυπία*, 18.1.2010.

και *Ο Μεγαλέξανδρος και ο καταραμένος δράκος* (ΔΗΠΕΘΕ Βορείου Αιγαίου και ΔΗΠΕΘΕ Πατρών 2007) (Βενάρδου, 2009, www.enet.gr, ανακτήθηκε 19.12.2015, και www.otoe.gr, ανακτήθηκε 19.12.2015). Για το σκηνοθετικό έργο του Δ. Αβδελιώτη Βλ. Ανδρεάδης, 2010, 60-62, και την εισήγηση της Αρετής Βασιλείου στο *Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ελληνικό θέατρο σκιών- Άυλη πολιτιστική κληρονομιά (Προς τιμή του Βάλτερ Πούχνερ)»*, Αθήνα 27-29 Νοεμβρίου 2015, «Η σωματική υποστασιοποίηση του μπερντέ: η παράσταση του “Λίγα απ’ όλα” σε σκηνοθεσία Δήμου Αβδελιώτη (2001)».

⁴⁹ Στη «Βιβλιογραφία» δεν συμπεριλαμβάνονται τα προγράμματα των παραστάσεων. Αυτά παρατίθενται στις υποσημειώσεις.

- ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 21.1.1992, «Ο Καραγκιόζης στο Βασιλικό».
- ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ, Ι., Θέατρο, τόμ. Η', Αθήνα, Κέδρος, 2010.
- ΚΕΡΣΑΝΙΔΗΣ, Σ., «Σκιές με σάρκα και οστά», *Θεσσαλονίκη*, 4.8.2000.
- ΚΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., *Γιώργος Θέμελης. Η εκδοχή του σώματος - η εκδοχή του προσώπου*, Θεσσαλονίκη 1987α.
- ΚΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., *Γιώργος Θέμελης. Η εκδοχή του χρόνου - η εκδοχή των πραγμάτων*, Θεσσαλονίκη 1987β.
- ΚΛΕΦΤΟΓΙΑΝΝΗ, Ι., «Του νεκρού Βαλκάνιου αδελφού», *Ελευθεροτυπία*, 18.3.2009.
- ΚΛΗΜΗ - ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Σ., «Αι παραστάσεις του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος. "Το Ταξίδι" του Γιώργου Θέμελη», *Επαρχιακός Τύπος* (Αλεξανδρούπολις), 30.6.1966.
- ΚΟΚΟΛΗΣ Ξ. Α., *Δώδεκα ποιητές. Θεσσαλονίκη 1930-1960*, Θεσσαλονίκη, Εγνατία, 1979.
- ΚΟΛΙΟΥ, Μ., «Τάσος Παλατσίδης (sic): Ο Καραγκιόζης ψάχνει τη φασολάδα της ημέρας και όχι την εξουσία», *Θάρρος Αλεξανδρούπολης*, 22.8.2000.
- ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ, Ε. Μ., «Ένα "Ταξίδι" με νόημα. Η κομάντια ντελ άρτε και ο Καραγκιόζης», *Δράσις*, 6.6.1966.
- ΛΟΒΕΡΔΟΥ, Μ., «Ο Καραγκιόζης κηπουρός και επίδοξος γαμπρός», *Το Βήμα*, 4.3.2015.
- ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 10.5.1966, «Ο κ. Σπαθάρης θα συνεργασθεί με το Κρατικό».
- ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΩΡΑ, 6.6.1966, «Νέα από το Κρατικό».
- , 27.6.1966, «Γιώργου Θέμελη: Το "Ταξίδι"».
- ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ, Δ. Ν., «Συνέχεια», *Το Βήμα*, 15.11.2015.
- ΜΑΤΖΑΡΟΓΛΟΥ, Β., «"Καραγκιόζης ο Μέγας" στον Κήπο», *Θεσσαλονίκη*, 1.8.2000.
- ΜΠΙΡΗΣ, Κ., *Η «Βαβυλωνία» του Δ. Κ. Βυζάντιου. Ιστορική και σκηνική ανάλυσις. Αναμόρφωσις του κειμένου*, Αθήνα, 1948.
- ΜΠΟΖΙΚΗΣ, Β., «Τρεις... αναμνήσεις», *Θεσσαλονίκη*, 16.4.1994.
- ΜΩΥΣΗΣ, Β., «Έκλεψε καρδιές στη χθεσινή πρεμιέρα του ο Καραγκιόζης», *Ελεύθερος Τύπος*, 2.8.2000.
- ΝΑΝΟΥ, Χ., «Η "χημεία" του Καραγκιόζη», *Αγγελιοφόρος*, 1.8.2000.
- ΝΕΑ ΑΛΗΘΕΙΑ, 10.5.1966, «Ο Ευγένιος Σπαθάρης θα σκηνοθετήσει το "Ταξίδι" του Θέμελη».

- Ο ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ, «Περιοδεύον κλιμάκιο του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος. Γιώργου Θέμελη: Το “Ταξίδι”», *Μακεδονική Ώρα*, 27.6.1966.
- ΠΑΓΙΑΤΑΚΗΣ, Σ., «Καραγκιόζης για τα πανηγύρια», *Καθημερινή της Κυριακής*, 27.8.2000.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Μ., «Ο Καραγκιόζης στη σκηνή του θεάτρου», *Μακεδονία*, 29.7.2000.
- ΠΑΤΣΑΛΙΔΗΣ, Σ., «Ο Καραγκιόζης ο Μέγας του Κρατικού Θεάτρου», *Αγγελιοφόρος της Κυριακής*, 6.8.2000.
- , «Στη Μονή Λαζαριστών ένας τρισδιάστατος καραγκιόζης. Ρεσιτάλ πειθαρχίας», *Αγγελιοφόρος της Κυριακής*, 24.2.2002.
- ΠΟΥΧΝΕΡ, Β., *Τοπία ψυχής και μύθοι πολιτείας*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2010.
- Σ. ΤΣ., «Χορογραφίες σαν παλιό καλό κρασί», *Καθημερινή*, 3.6.1994.
- ΣΑΠΚΑ, Β., «Δεύτερη εμφάνιση με “Καραγκιόζη”», *Αυριανή*, 22.7.2000.
- ΣΟΥΓΙΟΥΛΤΖΗΣ, Χ., *35 χρόνια Κρατικόν Θέατρον Βορείου Ελλάδος 1961-1996*, Αθήνα, Ήβος, 1999.
- ΣΠΥΡΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., «“Καραγκιόζης ο Μέγας” με κέφι και μεράκι», *Μακεδονία*, 1.8.2000.
- ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, Χ., ομάδα θεατρολόγων, *Αρχείο Ραλλού Μάνου: Η ζωή και το έργο της*, Αθήνα, Έφεσος, 2005.
- ΣΥΚΚΑ, Γ., «Καραγκιόζης καπετάνιος με σύγχρονες αναφορές», *Καθημερινή*, 25.1.1992.
- ΤΕΝΤΟΚΑΛΗ, Α., «Χοροθέατρο: αφιέρωμα στη Ραλλού Μάνου», *Θεσσαλονίκη*, 16.4.1994.
- ΤΟ ΒΗΜΑ, 10.5.1966, «Η συνεργασία Σπαθάρη - Κρατικού Θεάτρου».
- , 11.5.1966, «Ο Σπαθάρης και το ΚΘΒΕ».
- ΤΣΑΡΟΥΧΑΣ, Κ., «Ταξίδι, για πού;», *Θεσσαλονίκη*, 11.5.1966.
- ΤΣΟΛΑΚΗ, Κ., «Καραγκιόζης με σάρκα και οστά», *Μακεδονία*, 30.7.2000.
- , «“Η δομή του έργου είναι πρότυπο δραματουργίας”», *Μακεδονία*, 16.12.2009.
- ΧΑΡΙΣΟΠΟΥΛΟΥ, Β., «Ο “Καραγκιόζης” ξαναζεί», *Τα Νέα*, 1.8.2000.

